

LAUDÁCIÓ

a „Korunk Kulcsa” díj Egyed Péternek való átadása alkalmával

Kedves Péter,
Tisztelt közönség,
Barátaim!

■ Szeretem a zenei műfajok közül a variációt, bizonyára önök is szeretik – Változatok egy Haydn-témára, Változatok egy Purcell-témára, és persze a két talán legnagyobb, a Goldberg- és a Diabelli-variációk –, s most magam is valami hasonlóra vállalkozom, természetesen nem olyan igénnyel, hogy ezek mintájára a variáció több legyen, mint az eredeti, csupán a formát kölcsönzöm tőlük, ahogyan a variáció kiemeli egy motívumot, kibontja, szét-szedi, átforgatja-átszerkeszti, úgy kezeli, hogy közben végig halljuk-érezzük az eredeti hangsort, csak éppen változik és alakul tovább, így szólal meg benne az, ami maga a zene lényege, a születésében örökké eleven, soha véget érni nem akaró hangzás.

Elvégre talán nem alaptalan magát a filozófiát is a variáció művészetének nevezni, ha meggondoljuk, hogy amióta van múltja, tehát amióta vannak idézhető motívumai, a filozófusok szünet nélkül változatokat állítanak elő ugyanazon témákra, új hangszerelésben szólaltatják meg az előttük jártak szavait és gondolatait, a jó kérdéseket és a szép válaszokat.

„A közösségeket nem absztrakt módon éljük meg, hanem a bennünket körülvevő arcokban, arcerdőben sétálunk, s gyakran a mi életünk folyamata is a megjelenő, majd elhalványuló arcokban érhető el.”

Az idézet forrása *A leszakadó személyiség* című esszé, megtalálható *A jelen-létről* című kötetben. Datálása: Róma, 1993.

Mintha nem is filozófus beszélne, hanem elbeszélő, aki az emberi lét közvetlen tapasztalatát foglalja szavakba. Csak megerősíti ezt az érzésünket a szöveg befejező soraiban olvasható Gabriel García Márquez-idezet: „Végül is kell valamilyen szenvedély az élethez.” És az esszé ezzel a mondattal zárul: *„A formáját megtaláló akarat nélkül nem játszunk, csak lejátszatunk.”*

Az első fordulat békés, megnyugtató: a *bennünket körülvevő arcok* képzete családiasan emberi környezetet nevez meg. A folytatás már valamivel szikárabb és hidegebb: *arcok erdejében sétálni* – a személyek nagy száma mellett ehhez a természet semleges érzéketlensége is társítható, vagy pedig emberekre, különösen a modern lét körülményeire gondolva: a tömeg. A mondat második fele szelídebb, szinte elégikus hangú, amikor *életünk folyamatát a körünkben megjelenő, majd elhalványuló arcokban* ragadja meg. Életünk mások arcában, a hozzánk közeledő, tőlünk távolodó arcokban, és egyidejűleg a mi arcunk az ő életükben, a saját arcunk közeledőben és távolodóban másokhoz, másoktól – jelenetszerű képe ez annak, ahogyan egymás mellett, egymás társaságában élünk, ahogyan életünk egyik legemberibb tartalma arcok látása, egymás elfogadása, megértése, bizalomba-fogadása az arcban. A nagy, megalapozó arc-élmény: az anyáé és az apáé – az ő arcukon látjuk először felragyogni a mosolyt, amely, mihelyt érezni tudunk, nemcsak hozzájuk köt örökre, hanem az élethez is, amelyet tőlük kaptunk, s amelyben arcuk bátorítása indít útnak és kísér végig. Arc-élmények sokasága teszi ki egész életünk alakulását: gyermeki arcoké, amikor mi is gyerek-arcot hordunk, ifjaké azután, érett embereké később – s milyen érdekesen tükröződnek a múlt évek abban is, hogy eleinte mindenki nagyobb nálunk, vagyis idősebb, mint mi – komoly, tekintélyes arcok vesznek körül –, majd egyszer csak mintha megfordulna a létra, azt látjuk, hogy

körülöttünk egyre több a fiatal arc, s maholnap a létra tetején állunk, ott, ahol az arc lassan végleg a távolba vész a látó szemek előtt.

Nem szoltunk azonban eddig az idézett mondat kezdetéről, jóllehet kétségtelen, hogy a gondolatnak nemcsak az iránya, hanem az eredete is benne keresendő. „*A közösségeket nem absztrakt módon éljük meg...*” Egyszerű kijelentő mondat, nem is különösebben mély értelmű, de már a tér, amelyet megnyit, maga a bonyodalmak és nagy súlyú jelentések tere. Tagadó formájával épp csak súrolja a kérdést, amelyet a továbbiakban mellőz: van-e, s ha igen, miféle az absztrakt közösség-élmény? Ha arra gondolok, hogy a saját közösség élménye mindig a közös tér és a közös idő ismérveivel írható le, akkor természetesen nem absztrakt módon éljük meg. Ám hogyha e körből kilépve úgy elmélkedem, hogy tudás és képzelet útján is közöm lehet közösségekhez, akkor talán beszélhetünk absztrakt közösség-élményről is, beleképzelhetem magam például az indiánok vagy a keresztes lovagok közösségebe – bár attól még persze tagjuk ténylegesen nem leszek –, s valami hasonlót tesz filozófusunk is, amikor az antik görögök közösségének bölcselőivel társalog, mi több, arcot is emleget róluk szólván, a szövegen keresztül csak átderengő, de gondolatilag azért nagyon is határozott arcot. Például a Szókratészét.

A bennünket körülvevő arcokban éljük meg a közösséget. Bujkálva tagadás: a közösség nem arc, hanem arcok. Az én arcom, a tied, a mienk, mindannyiunké. Ha úgy fogom fel, mint a közösségen-lét meghatározását, az értelme egyszerű. A közösségen az emberek körülveszik és látják egymást. A kettő egyformán lényeges. Látóközben egymáshoz és arccal egymás felé. Nevezük a közösségi érzés megélésében az alap-sémának. Nagyszerűen színpadra rendezhető például. Állnak a szereplők, és látják egymást. Bizonyos helyzetekben ez elég is. Meg sem kell szólalniuk, anélkül is megértik egymást.

De a közösség nem néma arcokból áll, hanem gondolkodó és beszélő személyekből. Közülük kettőnek az arca vésődik be különös erővel embertársaik, olykor az egész emberiség emlékezetébe: a költő és a filozófus. A költő, aki azt kérdezi, mit látunk a *másik* arcon, mit enged látnunk látása magából s magunkból: talán *a létet* magát, talán csak annyit *a szabadságból*, amennyit *lényünk eltakar*? És ha az arcokban *a végességbe* botlunk, hol találjuk meg, *hogyan értjük meg a szabadságot és a világot?*

Szókratész arcai két lehetséges arc-kép végletei között. Az egyikben mesterei és ellenlbasai sejlenek fel, *a fecsegő szofisták*, a másikon nem is oly távoli rokonai, *a világvallások alapítói*. Időben távoli, ám korántsem kifakult arcok, s ha amazok a bölcsességet a jól szerkesztett nyelvi játékban űzik, amelyben a gondolatok a fejük tetejére állva parádézhatnak, akkor emezek épp fordítva, valami megragadóan öröknek és megváltóan ígéretesnek a szószólói – s követőik azóta is itt vannak körünkben, legfeljebb nem nőnek akkorára, mint elődeik, s nem övezi fejüket dicsfény. És a Szókratész-arc két másik képben is leírható: abban, amelyet oly jól ismerünk *a dialógusokból* – ő a türelmesen kérdező és a módszeresen előrehaladó *partner*, *a ponderált*, ami mérlegelőt, súlyozót, ellensúlyozót jelent, mert a bölcsélet a mérték használatának művészete, ő maga a mérleg, amely kis és nagy ügyekben egyaránt vigyázza a helyes súlyozást. Leírható továbbá abban a másik képben, amely azt sugallja, hogy talán sejt vagy *tud valamit*, ami *nem lefordítható*, nem szólaltatható meg *logikai univerzalizmusunk* szerint. Mi ez a valami, mit tud Szókratész, amit nem tud elmondani, és egyáltalán, van-e valami, ami el- és kimondhatatlan? Bizonyára van, és az is része a bölcsélet művészetének, hogy amikor ezt kimondja, akkor egyszerre beavat valamibe és visszatéríti gondolkodásunkat a végesség fogalmához: vannak határok, és ami azokon túl van, azt az arc és a beszéd csak sejtetni tudja.

Épp csak futólag, de feltűnik e sorokban még egy arc, a Bretter Györgyé, és csöppet sem mindegy, hol és hogyan. A nézésről van szó, az egymás arcára irányított tekintetről. Mit vár, mit igényel, mit ajánl a tekintet? Elfogadjuk-e vagy visszautasítjuk? Hol a határ az ártatlan tartózkodás és a gonosz elutasítás, *a lelki rosszaság között?* Hogyan ölti magára az arc *a gúny* mosolyát? *Műfajok* vannak: *humor*, *íronia*, *szarkazmus*, és meg kell tanulnunk bánni ezek-

kel, mert bennük *óriási pedagógiai erők rejlenek*. Itt bukkan fel Bretter György arca, annak példájaként, hogy az ember *legyőzheti* saját *gunyorosságát*. Legyőzheti-e vagy szűrheti, temperálhatja, ponderálhatja – kérdezem –, mert hát a művészet éppen a kezelésben rejlik, a helyhez, személyhez, alkalomhoz való igazításban, s bennem Bretter arca ennek az igazításnak a játékát idézi fel alig módosuló erővel, az adagoltan beszédes gúny felszabadító hatását, amikor a kevés is lehet sok, és a gúny maga is a közösségi élmény részeként jelenik meg az arcon, az arcokon. Érdekes, hogy a filozófia mintha óvakodna a nevetéstől, a bölcsélet szövege nem a hangos hahota helye, talán mert kilendít a ponderáltból, a mérsékletből, visszavet az elemi reakciók állapotába, amely ugyancsak emberi, ezért is él vele az irodalom, a filozófia viszont folyamatosan értekező beszéd, ennél fogva szívesebben használja az irónia eszközeit. Az irónia mosolyt fakasztó komoly beszéd, amely úgy hagy nyomot a mozgásban tartott gondolat arcán, hogy az elveszti megbízható komolyságát, s ezzel arra készíti, hogy lépünk tovább, s egy másik arcon, egy másik gondolatban találunk vissza a megbízható komolysághoz.

Játszunk-e vagy velünk játszanak? Alanyai vagy tárgyai vagyunk-e tulajdon életünknek? Látjuk-e, hol vár ránk az *igazságosság tudása* és vele a *magány*, s hol éljük át az *autonómia tudatát*, s vele a *kezdet felismerését* önmagunkban? A gondolat komoly, de az arcon mosoly – ezt látom, ha tekintetemet a filozófusra irányítom.

„A közösségeket nem absztrakt módon éljük meg, hanem a bennünket körülvevő arcokban, arcerdőben sétálunk, s gyakran a mi életünk folyamata is a megjelenő, majd elhalványodó arcokban érhető el.”

Akik itt körülvesznek, kedves Péter, azoknak arcán az öröm és a baráti szeretet jeleit érezkelheted. Könyveiddel, tanári munkáddal érdemelted ezt ki, ami bennünket, a *Korunk* szerkesztőségét illeti, nem utolsó sorban a folyóirathoz fűződő, több évtizedes munkatársi viszonyoddal. Abban, ahogyan egész életed a bölcsesség *szenvedélyéről* szól, úgy, ahogyan azt a *formáját megalátaló akarat* mintázta.

Horváth Andor

Kolozsvár, 2011. május 16.

